

ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА УКРАЇНИ ВІД НАЙДАВНІШИХ ЧАСІВ ДО КІНЦЯ XVI СТ.

Вступ

У першому розділі посібника висвітлено найдавніші часи в історії вітчизняної художньої культури, які умовно поділяють на три основні періоди: дохристиянський, княжий і польсько-литовський. Зробімо їх короткий огляд.

Найменш вивченими, зрозуміло, є **дохристиянські часи**, адже у вирі багатьох тисячоліть поступово зникали пам'ятки палеоліту й неоліту (давнього і нового кам'яного віку), так званого залізного віку. Яскравим прикладом культури пізнього палеоліту є **Мізинська стоянка** на Чернігівщині, на якій було знайдено зразки образотворчого і музичного мистецтва наших далеких предків.

Вершиною неолітичного періоду вважають **трипільську культуру** (від назви с. Трипільля на Київщині), що постала на величезних теренах Подніпров'я за часів єгипетських фараонів (V–III тис. до н. е.). Вона, як стверджують сучасні дослідники, зазнала впливу славнозвісної крито-мікенської культури. Значного розвитку в трипільців набуло землеробство, про що переконливо свідчать численні археологічні знахідки. Можна вважати, що український народ є спадкоємцем трипільської культури.

Визначальним для культурного розвитку праукраїнців був рубіж I тис. до н. е. – I тис. н. е. У цей період творців культури, різних за походжен-

Керносівський ідол. III тис. до н. е.

К. Богаєвський.
Земля
кіммерійська

Золоте
зображення
оленя.
VII–VI ст.
до н. е.

ням і світоглядом, було чимало, але провідну роль у її розвитку відігравали традиції давнього європейського етносу – **східних слов'ян**. Густа мережа їхніх поселень розкинулася по

О. Ольхов.
Міраж.
Херсонес

всій території сучасної України. Упродовж тривалого часу становлення слов'янської самобутньої культури відбувалося за активних зовнішніх впливів.

Скіфо-сарматська доба (IX ст. до н. е. – IV ст. н. е.) внесла в мистецтво наших предків потужний східний струмінь. Войовничі кочові племена скіфів (як і їхніх попередників кіммерійців і послідовників сарматів) переселилися у південноукраїнські степи з Азії. Пізніше ці племена утворили могутнє державне об'єднання – Скіфію зі столицею Неаполь Скіфський (поблизу сучасного Сімферополя). Своєрідні традиції кочовиків, що мали іранське коріння, позначилися на землеробській культурі праслов'ян. Особливості способу життя і господарювання скіфів (переважання полювання і скотарства над землеробством), їхнє міфологічне світосприйняття з притаманною йому символікою тварин і птахів стали визначальними у формуванні так званого *звіриного стилю* – найвищого художнього досягнення скіфів.

Значний вплив на весь стародавній світ, зокрема на культуру скіфів і слов'ян, мала **античність** – колиска європейської цивілізації. У VI ст. до н. е. грецька колонізація поширилася безпосередньо на територію сучасної України. У Північному Причорномор'ї греки заснували античні міста-поліси: Ольвію (неподалік Миколаєва), Херсонес (сучасний Севастополь), Пантікапей (сучасна Керч), що став столицею Боспорської держави, Феодосію та ін. Дві частини єдиного цілого – мистецтво Еллади, а згодом і легендарного Риму з їх культом краси й досконалості, сприяли становленню художніх традицій прадавнього населення України та включенню їх до елліністичного культурного поля.

Формування східнослов'янського етносу із самобутніми культурними традиціями активно відбувалося у пе-

ріод так званої **зарубинецької культури** (I ст. до н. е. – I ст. н. е.).

Основою культури будь-якого народу є його світогляд. Якою ж була картина світу східних слов'ян дохристиянського періоду?

Язичницька міфологія, обрядовість, музично-поетична творчість, ужиткове мистецтво відображали органічний зв'язок людини з природою, адже світобачення давніх слов'ян ґрунтувалося на культі природних сил, поклонінні Землі-Матері – *Мокош* (богині родючості), а також усьому живому – сонцю, воді, рослинам, тваринам і птахам. Язичницькі релігійні уявлення слов'ян були **анімістичними**¹. Наші предки вірили, що все навколишнє середовище живе, і шукали в ньому світоглядні опори, першооснови буття. Так складалися міфи про язичницьких богів, міфологічні уявлення про духів, фантастичних божеств та істот (мавок, русалок, чортів, домовиків, лісовиків та ін.).

До священного слов'янського пантеону належали бог грому і блискавок Перун, боги сонця Хорс, Сварог і Дажбог (покровитель тепла і добробуту), бог вітру Стрибог, бог рослинності Симаггл, бог худоби Велес та ін.

Світоглядні уявлення слов'ян втілилися в образі Світового дерева, вертикальний вимір якого символізував три царства: небо (гілля), землю (стовбур) і підземелля (коріння), а горизонтальний – ідеї простору (схід – південь – захід – північ) і часу (ранок – день – вечір – ніч), а також чотири пори року (весна – літо – осінь – зима). У календарних обрядах квітуче дерево символізувало життя, а всохле – смерть.

Яскраве свідчення міфологічного світогляду давніх слов'ян-язичників – міф про створення світу із золотого яйця-райця, яке знесла сонячна Жарптиця. Образ Світового яйця – джерела світла, тепла, весняного пробудження природи – відображено в сим-

воліці давніх писанок. У такий спосіб народ утілював ідею вшанування родючості, творчої сили.

Період переходу від античності до середньовіччя був позначений блискучим розквітом **культури Візантії**, що увібрала в себе духовну спадщину греко-римського світу і Стародавнього Сходу. Вона формувалася на основі християнського світогляду і мала помітний вплив на культуру багатьох країн, насамперед тих, які прийняли православ'я: Болгарії, Сербії, Грузії, Вірменії, Київської Русі – першої держави на українських теренах (IX – середина XIII ст.).

Київська Русь, об'єднавши східних слов'ян під владою київських кня-

¹ *Анімізм* (від лат. душа, дух) – віра в існування душ і духів, що нібито керують світом; одухотворення природи.

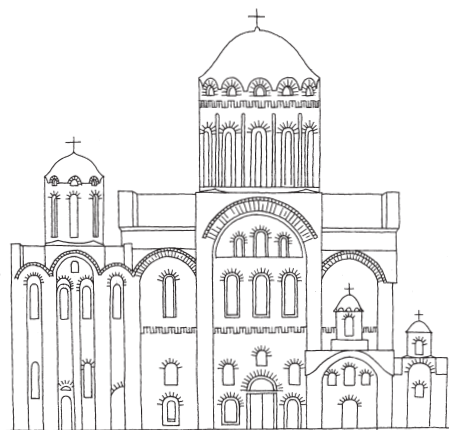
О. Новаківський.
Хрещення Русі

**Ювелірні
вироби
XII–XIII ст.**

**Золоті
ворота
в Києві
(сучасне
фото)**

**Успенський собор Печерського
монастиря. Реконструкція**

традицій візантійської культури, для якої були характерні пишність, урочистість, шляхетність, витонченість. Поряд із народним активно розвивалося професійне мистецтво – релігійна і світська література, архітектура й монументальний живопис, іконопис,

Борис і Гліб. Ікона XII ст.

хорова та інструментальна музика. Епоха Київської Русі – золотий вік розвитку духовної культури, цілісність якої забезпечували єдина мова, релігія, *ментальність*¹.

У часи тривалого занепаду, спричиненого монголо-татарською навалою, традиції Київської держави зберігалися в культурних осередках **Галицько-Волинського князівства**. Саме воно стало опорою українства тоді, коли Київ втратив минулу велич. Тут утворилося середовище для проникнення нових західноєвропейських ідей, що збагатили візантійську основу культури русичів.

Невід'ємною частиною розвитку європейської культури середніх віків є вітчизняна культура **польсько-литовського періоду**, яка була тісно пов'язана з європейським **Відродженням (Ренесансом)**. Ідейною основою Відродження був гуманізм, що дістав широке відображення в мистецтві. Як художній стиль Ренесанс виник в Італії. Його основи заклали своєю творчістю поети Данте і Петрарка, зодчі Брунеллескі та Альберті,

художники Леонардо да Вінчі, Рафаель, Мікеланджело, Тиціан та ін. Згодом гуманістичні й естетичні ідеали Відродження поширилися на Північну Європу, де знайшли широке відображення в літературі й мистецтві багатьох країн, зокрема у п'єсах і сонетах В. Шекспіра (Велика Британія), романах М. Сервантеса (Іспанія), живопису німецьких і нідерландських ху-

Кам'янець-Подільська фортеця.
Кінець XIII – початок XIV ст.

¹ *Ментальність* (від лат. розум, мислення) – сукупність світоглядних і поведінкових настанов індивіда або соціальної групи, що формується на глибокому психологічному рівні.

Луцький замок.
Кінець XIII – початок XIV ст.